

Adatok és szempontok a diáknevek vizsgálatához

Az iskolai ragadványnevek (diáknevek, kamasznevek) tipologizálására több kísérlet történt a korábbi ragadványnev-osztályozások mintájára. Legutóbb Bachát László tekintette át ezeket az osztályozásokat folyóiratunkban a lelki tulajdonságokra utaló iskolai ragadványnevekről írt dolgozatában, egyszersmind új felosztási kísérletet ismertetve szűkebb témájából (Nyr. 96: 16 kk.). Cikkében tanulságos mennyiségi mutatókat is közölt; ezek szerint több mint tízezer iskolai ragadványnev feldolgozása azt mutatta, hogy „A nevek 20,5%-a keletkezett valamilyen lelki tulajdonság alapján. Csak a testi tulajdonságra utaló és a hivatalos névből alakult nevek száma nagyobb ennél” (i. h. 17). Az uralkodó szerep tehát a statisztikák szerint is a két utóbbi típusé: ezen belül is elsősorban a konkrét nyelvi elemek (hivatalos nevek) továbbképzésével alkotott ragadványneveké. E tekintetben lényegesen eltérnek az iskolai ragadványnevek az egyéb ragadványnevektől: az előbbieknél ugyanis a tulajdonságjelző neveket és a nyelvi jelképeket megelőzve a hivatalos nevekből alkotott (játékos) továbbképzések uralkodnak. Ezt igazolja lényegében Mizser Lajosnak korábban megjelent tipologizálási kísérlete (Nyr. 95: 40–42), s ezt igazolják saját megfigyeléseink is, amelyeket egy iskolai osztály konkrét ragadványnev anyagán végeztünk, s a következőkben ismer-

tetünk. Meg kell azonban már itt jegyeznünk, hogy a hivatalos (család-, ill. utónévből) ferdtített, torzított ragadványnevek is igen gyakran összefüggésben vannak viselőik testi vagy lelki tulajdonságaival.

A diáknévvizsgálat elméleti részét tekintve egyetérthetünk Kovalovszky Miklóssal abban, hogy e nevek nem igazi ragadványnevek, mivel csak ritkán szolgálják a megkülönböztetést, s abban is igaza van, hogy e névtípusnak csak egy része gúnynev (l. Köznevelés 25. évf. 24. sz. 19). Szerintünk fő szerepe van e névadásban a fiatalkor játékos teremtő kedvének, nyelvi tekintetben annak az ösztönös törekvésnek, hogy a legtöbbször semmitmondó, csak a pusztá azonosításra alkalmas anyakönyvi nevekkel szemben olyan neveket — ún. „beszélőneveket” — alkosson, amelyek a megnevezettnek testi-lelki tulajdonságát szemléletesen kifejezik. A gyerek- és a serdülőkor realitásigénye, gazdag képzeletvilága s gúnyolódó kedve kétségkívül közrejátszik e névtípus kialakulásában, s e neveket aztán az a szűkebb közösség, amely megteremtette, évtizedekkel később, az érettségi után is szinte kizárólagosan használja, de már némi tapintattal: többnyire csak akkor, ha a ragadványnev viselője nincs jelen. Mizser Lajos szerint e névtípus kialakulásában az „elsődleges szerepet a diákság tréfálkozó kedve játssza” (Nyr. 95: 40); a hivatalos nevek-ből játékosan elferdített, eltorzított sok ragadványnevben valóban ez a tréfálkozó ösztön jelentkezik. (Éppen az életkori kötöttségek miatt, s mivel e nevek esetenként az iskolán kívül is kialakulhatnak, lehetne megpróbálkozni a „kamasznev” terminussal, hiszen a kamaszkor játékos, kötekedő, tréfacsináló kedvének éppúgy szerepe van e névtípus létrejöttében, mint a serdülőkor túlbujánzó képzeletének.)

Idézett cikkében Mizser megpróbálkozott a diáknevek tipologizálásával is, hét fő típust sorolva föl. Gyűjtött anyagának statisztikai eredményei alapján vehette előre a hivatalos nevek-ből alkotott gúnyneveket (1–4.), s bizonyára statisztikai okból szorultak hátrább a testi és a lelki tulajdonságokat kifejező nevek: „A nevek rendszerezésekor az alábbi csoportokat állapíthatjuk meg: 1. Az előnév (= vezetéknev] becézése, 2. Szokatlan képzésű utónév, 3. Idegen név, 4. Tv- és filmélmény alapján adott nevek, 5. Külső tulajdonságokat kifejező nevek, 6. Belső tulajdonságot jelentő nevek, 7. Egyéb nevek” (i. h.). Ezeken belül néhány típusváltozatot is említett, s a 7. „Egyéb” kategóriában három típusra hozott példát: a szülő foglalkozására utaló nevek-re, az elírásból, illetőleg a szótévesztésből („baki”) származó diáknevek-re. Mivel a névtípusok gyakorisága gyűjtésünkben is Mizser sorrendjét igazolja, az ő felosztásából indulunk ki, a megfelelő típusnál elfogadva Bachát László újabb rendszerezési kísérletét. Megfigyeléseink alapján néhány újabb típusal egészítjük ki az eddigi felosztásokat.

Vizsgálatunk alapja az a mintegy hetven diáknév, amely a mezőtúri fiúgimnázium 1947-ben érettségizett osztálya körében alakult ki nyolc év folyamán, legtöbbször már az első és második iskolai évben. (Ritka az olyan eset, hogy valakinek diákneve évekkal később módosult vagy változott meg valamilyen újabb mozzanat, epizód alapján.) Fontosnak tartjuk, hogy helyenként utaljunk a megnevezettek személyiségére, egyéni tulajdonságaira is, mivel például az elferdített vezetéknevek vagy keresztnevek is gyakran valamilyen összefüggésben vannak viselőjük egyéniségével.

1. A vezetéknev továbbképzésével alkotott diáknevek köréből a következő típusok határolhatók el:

a) Mizser első helyen említette a „hosszú nevek” megrövidítésének

esetét; itt lényegében a játszi szóalkotás egyik változatával van dolgunk. Osztályunk diákneveiből idevehető a *Rozi* (< Rozenstein), *Szatyesz* (< Szathmári), *Szinye* (< Szinetár; az *n* palatalizálódása nem a megnevezett ejtés-sajátosságát, hanem az egyik tanár kedélyes-tréfás névferdítését tükrözi); *Sziszzi* (< Szilágyi; tanári névadásból terjedt el); *Szutyi* (< Szutor). Valójában nem rövidítés, inkább játékos, játszi továbbképzés, szóferdítés eredményei a következő nevek: *Jaksi* (< Jakab), *Tröcsi* (< Török) továbbá a *Kokó*, ill. *Kokesz* (< V. Kovács). (A *Kovács*-ból alkotott *Kokó*-ra Mizser is idézett példát.)

A „rövid nevek” játékos megnyújtásának példaként idézte Mizser a *Szücsi* (< Szűcs) alakot; e diáknév osztályunkban is előfordult; hasonló alkotású hozzá a *Kuni*, illetőleg *Kunyi* (< Kun). A lényeges mozzanat itt sem a „megnyújtás”, hanem – mint az előző típusban – a játékos, becéző továbbképzés.

b) Érdekes esete a diáknevek e típusának a vezetéknev végsozótagjaiból alkotott név; voltaképpen egyfajta „metszet”; ilyen volt osztályunkban a *Lota* (< Palotai).

c) Mizser is említette a keresztnévi eredetű vezetéknevek becézésével alkotott diákneveket; erre példa tárgyalt osztályunkban a *Gazsi* (< Gáspár Ernő).

d) A Mizser által is említett névtorzítás példái: *Csilicsala* (< Csala), *Kanada*, ill. *Canada* (< K. Nagy), *Mülkoch*, ill. *Smülc* (eredetileg *Mlcoch*,¹ de a kiejtésbeli nehézségeket okozó szokatlan név már a feleltető tanárok ajkán – akaratlanul is – eltorzult), *Lukécs* (< Lukács), *Nyiszi* (< Nyíri; megjegyezve, hogy vékony, törekeny alkatú, vékony hangú fiú kapta). Ide tartozik még az *Óra-bóra* (< Bora, ill. Bóra) s a *Cobi*, amelynek eredete, illetőleg alkotásmódja nem egészen világos, de valószínűleg összefüggésben van viselőjének vezetéknevével (< *Kiss-Dombi*); hasonlóképpen lehet összefüggés a *Kole* diáknév s viselőjének vezetékneve (K. Tóth) között.

Érdekes típusa a névtorzításnak a *Fejenagy* (< F. Nagy; egyszersmind viselője testi tulajdonságára is utalt) s a *Kerek Ferkó* (< Elek Ferenc; szintén összefüggésben volt viselőjének személyi vonásaival: zömök, mokány, kerek arcú fiú viselte), amelyek megszületésébe irodalmi, olvasmányélmények is belejátszottak. E típusba tartoznék a *Kisbence* is (< Bence János; a név egyaránt összefüggésben volt viselője természetével s az „Egyszer volt egy kemence . . .” kezdetű gyermekversikével).

e) Voltaképpen nyelvi „intarzia”, illetőleg mozaik a *Dzsottó* (< Szabolcs Ottó).

f) Egyszerűen az *úr* címmel alakult a *Magyar úr*, *Tóth úr* vagy a *Kis úr* (az utóbbi tanári szójárásból a *Kiss-Dombi* névből).

g) Tanári szójárás alapján született a *Vancák* (szótévesztés *Venczák* helyett) s a *Csal-a-Lacika*! (< Csala L.).

2. a) A keresztnévek becéző továbbképzése megszokott, s itt csak azért kívánczik külön típusba, mivel a köznyelvtől s a családi nyelvhasználattól is eltérően e becéző alakok állandó jellegűek, nincsen külön kedveskedő, „becéző” funkciójuk, s kizárólagos nevei viselőjüknek, akiknek személyiségével gyakran valamilyen vonatkozásban vannak. A *Bandika* (< Andor), a *Barnuci*

¹ Végsozó elemzésében *Mlcoch* lehetett, de ősei anyakönyvezésekor a magyar ábécében ismeretlen „hasek”-ot elhagyták.

(< Barna,) a *Janika* (< János) viselőjük alacsony vagy törékeny termetére utalt, ahogy a *Tomika* (< Tamás) viselőjének gyerekességére, játékos kedélyére. Az *Erika* (< Erik) név birtokosa lányosan finom vonásairól kapta nevét.

Részben tanárok, részben nagyobb diákok apáskodó becézéséből keletkezett a *Frecsó* (< Ferenc), a *Gézuka* (< Géza; különben tanárgyerek), *Jeje* (< Jenő).

Különösebb személyi vonatkozás nélkül keletkezett s állandósult becenevek: *Benő* (< Ernő), *Ősapzi* (< Csaba), *Csibi* (< Tibor; rendszerint csak a vezetéknevvvel együtt használták); *Mifó(ka)* (< Miklós), *Pityuli* (< István).

A keresztnevekből alkotott közismert becéző neveknek — mint már említettük — a diáknyelvben legtöbbször nincs kedveskedő szerepük: a puszta azonosításra szolgálnak, gyakran az illetők vezetéknevével együtt említve; ide tartozik pl. a *Binye* (< Imre), *Girga* (< Gergely), *Karesz*, *Káro* (< Károly), *Kaló* (< Kálmán; *Szatyesz Kaló*), *Miku* (< Miklós), *Paja*, *Palika* (< Pál).

b) A keresztnév játékos továbbképzésével keletkezett a *Nyulám* (< Gyula, ill. Gyulám), s ugyanebből a *Nyulam-Bulam*, illetőleg a *Buló*. Némileg homályos a *Cefár* eredete, de valószínű az összefüggés viselője *Ferenc* nevével

c) Tanári névadásból, játékos névferdítésből, illetőleg becézésből keletkezett a *Dezsőke*, a *Geza* (Géza) és a *Gusztli* (eredetileg István), a *Johannes* (< János), a *Laji* (< Somla(j)i Laji), a *Lojás* (< Lajos) vagy a *Mikulás* (< Miklós). Játékos, tréfás szótörzés eredménye a *Girzson* (< Gerzson).

Altípusként idetartoznék még az ún. hanglejtésnév, amely csak élőszóban realizálódik; ilyen volt pl. a *Dezső--Dezsőke!* egy sajátos feddő, fenyegető tanári hanghordozást utánozva.

3. A Mizser által említett harmadik típusba, az idegen személynevek nyomán alkotott diáknevekre vizsgált osztályunkból egy példát említhetnénk a *Bill*-t, de ez viselőjének testi tulajdonsága folytán ragadt rá (ökölívó volt és saját boxkesztyűi voltak).

Külön típusba tartoznának viszont a vezeték-, illetőleg keresztnemek szinonimáival, ill. antonimáival alkotott diáknevek. Mizser az „idegen nevek” csoportjában említette a *Lupus*-t (< Farkas), amely voltaképpen rokon a szinonimikus névadással. Osztályunkból idetartozik a *Kis Zó(l)d* (< Barna [keresztnév !], a *Piros Miki* (< Veress Miklós) és a *Verebész* (< Madarász).

4. Mizser negyedik típusa a „tévé- és filmélmény” alapján adott nevek. Osztályunkból a *Fejenagy* s a *Kerek Ferkó* lényegében nem idetartozik, mivel más motívumok — egyéni tulajdonságok, ill. névferdítés — alapján keletkeztek.

5. a) A külső tulajdonságok alapján adott nevek csoportjába tartozik a *Bill* (Big Billről, a ponyvaregények erős öklű hőséről), *Cungu* (talán a *cingár* játékos továbbképzése; különösen bátyjához képest kicsi növésű fiú viselte), *Csőves*; *Kis Cső* (bátyja neve után, akit rendkívül magas növése miatt *Cső*-nek becéztek), (Kis) *Csulli* (bátyja után, aki mongoloid arcával erősen emlékeztetett a kínaiakra), *Kutya* (talán tatáros arcáról), *Lombroso* (az olasz karakterológus típusaira emlékeztető vonásairól), *Ripacsos*. Ide tartoznék még a „*Kis*” *Csikós*, „*Kis*” Tóth-féle névtípus is, ahol az állandó jelző viselőjük kicsi — törékeny vagy alacsony — termetére utalt.

b) Voltaképp ide tartoznának az úgynevezett „beszédmodor nevek” s; ebbe a típusba a „szavajárás-nevek”-en kívül beletartoznak a „hanglejtés- és hanglejtés-nevek” is, amelyek a megnevezettek ejtéssajátságait, legtöbbször

beszédhibáit (orrhang, pöszeség) utánozva alkotják újra az illetők neveit. Ebbe a típusba tartozik vizsgált osztályunkból a *Bihály*, *Bisu* (< Mihály) és a *Kofnár* (< Kosnár). Volt olyan diáknév is, amely nem volt más, mint az illetőnek nazalizálva ejtett eredeti neve.

c) Alaptípusként talán ide tartoznak azok a diáknevek is, amelyek viselőjük keresztnévét úgy torzítják el, hogy az parodisztikusan utaljon az illető általános nyelvhasználatára, ejtéssajátságaira. Ilyen volt vizsgált osztályunkban a *Girga* (< Gergely), a *Pesta* (< István) s az *Ebzsány* (< István).

6. A belső tulajdonságokra utaló diáknevek közé tartozik a *Tunya*, a viselője komolyságára vagy koraérettségére utaló *Óreg*, s a *bátyám* az ilyen állandósult kapcsolatokban, mint pl. „*Gerzson bátyám*”. Idetartozik a nagyotmondóra alkalmazott *Háry* is, ennek keletkezésébe belejátszott, hogy az illető keresztnéve *János* volt s tanári névadás folytán ez *Johanes*-sé változott.

A megvizsgált mintegy hetven név alapján, látjuk, legtöbb a viselőjük vezeték- és keresztnévéből játékosan továbbképzett diáknév, noha gyakran ezek is összefüggésben vannak viselőjük tulajdonságaival. Előfordul olykor, hogy egy diák több nevet is kap (*Barnuci* ~ *Kis Ződ*, *Nyulám* ~ *Buló*, *Kunyi* ~ *Csőves* stb.); ilyenkor rendszerint mindkét név él egymás mellett.

A 48-as érettségi létszámú osztálynál fölvevük a közben kimaradtakat is, akik ebben az osztályban kapták ragadványnevüket. Így a névanyagnál figyelembe vett tanulók létszáma 70 lett.

Feltűnően kevés azoknak a száma, akik nem kaptak ragadványneveket; mindössze 6 tanuló. A családi név alapján kapott ragadványnevet 26, a keresztnév alapján 33 diák. Külső tulajdonság nyomán keletkezett 17 diáknév, belső tulajdonság alapján mindössze 4, bár ez a szám nő, ha az előző csoportból idevesszük az ejtéssajátságokra utaló keresztnévi eredetű gúnyneveket. Bizonytalan eredetű 2. A két vagy több ragadványnevet is viselő tanulóknál valamennyi nevet fölvevük, innen adódik a többlet az alapul vett 70 névhez képest; ahol ún. „átfedés” van, ott csak az egyik típusnál vettük fel a ragadványneveket.

Szilágyi Ferenc